

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ІРОНІЧНОЇ ОЦІНКИ У ПЕРЕКЛАДАХ МИКОЛИ ЛУКАША

Вінницький національний технічний університет

Анотація

У статті розглядаються особливості функціонування фразеологізмів як засобу реалізації іронічної оцінки у перекладах М. Лукаша. З'ясовано, що у М. Лукаша фразеологізми з іронічною семантикою виконують оцінно-характеристичну, експресивно-образну та стилетворчу функції.

Ключові слова: фразеологізми, іронія, авторська оцінка, оцінно-характеристична функція, експресивно-образна функція, стилетворча функція.

Abstract

The article deals with the peculiarities of phraseology as a means of implementing of ironic assessment in translation M. Lukash. It was found that M. Lukash phraseologisms of ironic semantics perform evaluative-characteristic, expressive and figurative and style-forming function.

Keywords: phraseologisms, irony, the author's evaluation, evaluation-characteristic function, expressive-shaped feature, style-forming function.

Микола Лукаш, поліглот і талановитий перекладач, один з найвизначніших за всю історію української літератури, ніколи не трактував перекладацьку діяльність як щось абстраговане, відчужене від реального творчого процесу. Його переклади завжди органічно вписувалися у загальний контекст українського письменства [1]. М. Лукаш на власному досвіді пересвідчився, що у перекладах іноді, задля збереження суті першотвору, краще відступити від оригіналу, підшукати далекі, здавалося б, відповідники, аніж слово у слово слідувати тексту. І, як справедливо зазначає дослідник творчості М. Лукаша Л. Череватенко, «деякі його переклади образно та емоційно багатші за оригінал. І йде воно як від таланту перекладача, так і від лексичного, фонетичного, фразеологічного багатства української мови, що її М. Лукаш знав глибоко і всеосяжно, в усіх явних і прихованих могутностях і нюансах» [2: 713].

М. Лукаш у своїх творах досить часто використовував лексику, відмінкові закінчення, лексичні конструкції, фразеологізми, наголоси, що перебувають поза сучасною літературною нормою, але багатьма ознаками пов'язані з мовно-літературною традицією певної доби. Неоднозначне сприйняття мови його творів зумовлене майстерно дібраним словесним і фразеологічним складом, продуманою граматичною організацією, новими прийомами сполучення слів. Особливу увагу привертають нові підходи до тих чи інших явищ в авторському, індивідуальному стилі. Фразеологічне новаторство письменника-перекладача безпосередньо співвідноситься із процесом розвитку та збагачення мови. Його фразеологічна творчість виявляється перш за все в оновленні звичних для слова контекстів, у яких воно зазвичай функціонує, а це тягне за собою смислові та стилістичні зміни.

Відомо, що, окрім буквального лексичного значення, слова, що включені до складу стійких сполучень, набувають інших значень, фразеологічно та контекстуально зумовлених, зрозумілих лише за умови сприйняття змісту висловлювання в цілому. Дослідження характеру та способів застосування письменником слів у різноманітних їх сполученнях дозволяє визначити своєрідність індивідуального творчого методу автора.

Для перекладів М. Лукаша характерним є широке використання багатого фразеологічного фонду української мови. Влучно дібрані й майстерно використані загальноживані фразеологізми сучасної української мови допомагали письменникові засудити та висміяти певні людські вади, піддати критиці негативні соціальні явища. Різноманітні за семантикою і структурою фразеологічні одиниці він застосовував відповідно до мовної ситуації, контексту, авторського задуму тощо. Різні прийоми вплітання фразеологізмів у мовну тканину творів дозволяли створювати дидактичного, гумористичного, а разом з тим іронічного та саркастичного ефектів. Автор тонко відчував, якою яскравою виразністю наділені ці згустки народної мудрості, втілення багатовікового народного досвіду у влучному висловленні думки, у створенні добродушної усмішки, веселого гучного сміху, уїдливої іронічної насмішки. Як зазначає Т. Космеда, «події, які відбуваються в доколишньому середовищі відбиваються й у фразеології. Цей процес здійснюється крізь призму категорії оцінки. Мова постійно поповнюється новими лексичними та фразеологічними одиницями з семантикою оцінки, відбувається переусвідомлення старого світу і старого мовного матеріалу [3: 227-228].

У творах М. Лукаша досить поширеною, наприклад, є група фразеологізмів з негативною оцінкою, що вказує на недолугість, нерозумність, обмеженість героїв, як-от: *більше розуму в кулаці, як деінде* [2: 368], *мозку менше,*

ніж сірки в ушах [2: 253], носити розум у череві, а тельбухи в голові [2: 371], стільки розуму, як у ліктя [2: 255]. Як бачимо, автор створює цілі синонімічні ряди таких фразеологізмів, що дає змогу поєднувати номінацію з певною суб'єктивною оцінкою денотата. В іронічних висловлюваннях такого типу перекладач вдається до прийому алогічного зіставлення: будує оцінчне висловлювання методом імпліцитної насмішки над недолугістю через протиставлення голови (розуму) та інших частин людського тіла.

Невичерпним джерелом створення іронічного, а часто й сатиричного тла, яке досягається, зокрема, за допомогою усталених сполук розмовного характеру з яскраво вираженою семантикою, є розмовна фразеологія. Однак фразеологізм, фіксований у певному контексті, характерний для суто авторського стилю того чи іншого письменника, ще й вжитий у специфічній ситуації, комічне враження від прочитаного збільшується.

Визначальне значення також має увиразнення фразеологізму шляхом додавання до нього з метою створення іронії розмовного слова або цілого вислову. Таке увиразнення має місце і у творчості М. Лукаша, коли він свідомо вдається до відхилення від норми у структурі фразеологізму. Зміна характеру зв'язку висловлювання з контекстом спричиняє не лише увиразнення його семантики, а іноді й набуття ним нових експресивних відтінків.

М. Лукаш добирав із загально народної мови, здебільшого, найпопулярніші стійкі сполучення, які у розмовній мові виражають сильну дію або ознаку чи найвищий ступінь дії або ознаки, такі, які зосереджують у собі концентрований вираз, забезпечують чітке уявлення, вирізняються надзвичайною влучністю. Письменник-перекладач досягає іронічного ефекту шляхом створення різкого протиставлення між значенням ідіом та змістом зображуваного, особливо зіставленням ідіом сильної дії з ідіомами незначної дії, а також через створення при описі негативних явищ виразної образності за допомогою ідіом. Зображуване постає гіперболізованим, яскравим, чітким, актуалізуючи значення іронічного сприйняття.

Сила іронії в тексті залежить від ступеня й характеру зіткнення значення ідіом та зображуваного, від експресії ідіом і типу зображуваного. Для творчої практики багатьох письменників є характерною типова синтаксична деформація фразеологізмів та утворення стійких синтаксичних конструкцій. Порушуючи синтаксичну замкненість і цілісність фразеологічних одиниць, автор залучає у текст перекладів окремі компоненти виразів, які, як правило, не втрачають зв'язку із змістом та структурою всього вислову, як-от вислів *роди, вербо, груші* [2: 36] – трансформований варіант антифразисного вислову *правда, що на вербі груші ростуть*. Приклади такої синтаксичної деформації свідчать про можливість варіювання у доборі складових фразеологізму.

Влучними виразниками іронії є у перекладах М. Лукаша, фразеологізовані паремії. Вдаючись до цих коротких, насичених образністю емоційних виразів, письменник прагнув якнайточніше донести до читача ідею твору. Фразеологізовані паремії ефективно сприяють створенню іронічного змісту у творах, по-перше, через посилення змісту вислову за допомогою приказок, і, по-друге, через зіставлення зображуваного з тим конкретним образом та глибоким змістом, носіями якого є стійкі вислови.

Функції такого засобу створення іронічної оцінки у М. Лукаша є різним залежно від образу, який концентрує у собі приказка, а також від специфіки зображуваного. Вона виражає і несумісність дій, й узагальнення, і недоречність, і просту констатацію факту, і міру дії. Сила іронії у змісті приказки залежить від співвідношення семантичної сили та характеру зображуваного, від ступеня відповідності між ними.

М. Лукаш використовував фразеологізми переважно у такому вигляді, який вони мали в усному народному мовленні, проте іноді перебудовував їх, прагнучи максимально зберегти силу, гостроту, влучність народних висловів, а також пластично, рельєфно змалювати персонажів, риси їхнього життя, добу, місце та умови подій, хоча, з іншого боку, через особливе вживання народних висловлювань з метою викликати сміх, створити іронічний ефект автор нерідко їх семантично загострював.

Отже, у творах М. Лукаша фразеологізми з іронічною семантикою виконують оцінно-характеристичну, експресивно-образну та стилетворчу функції. Увиразнюючи та збагачуючи мовлення своїх творів, письменник-перекладач використовує ідіоми, антифразисні висловлювання, фразеологізовані паремії, що, піддані творчому переусвідомленню, дозволяють реалізувати іронічну оцінку певних елементів художньої картини світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Пацаранюк Ю. Фразеологізми з іронічним значенням у мові перекладів Миколи Лукаша / Ю. Пацаранюк // "Наукові записки" ВДПУ ім. М.Коцюбинського: Збірник наукових праць. Серія: Філологія. – Вип.6. – Вінниця: Вид-во ВДПУ, 2003. – С.445–449.
2. Фразеологія перекладів Миколи Лукаша: словник-довідник / Укладачі О.І. Скопенко, Т.В. Цимбалюк. – К.: Довіра, 2002. – 735 с.
3. Космеда Т. Основи прагмалінгвістики / Т. Космеда – К., 2002. – 467 с.

Шاپовалюк Антон В'ячеславович – студент групи ЗЕ-166, факультет електроенергетики та електромеханіки, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, e-mail: tetyana_v@mail.ru

Науковий керівник: **Пустовіт Тетяна Миколаївна** – канд. філол. наук, доцент кафедри мовознавства, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця.

Shapovaluk Abton V. - Faculty of power engineering and electromechanics, Vinnitsa National Technical University, Vinnitsa, e-mail: tetyana_v@mail.ru

Supervisor: **Pustovit Tetyana N.** – Candidate of Philology, Associate Professor, Department of Linguistics, Vinnitsa National Technical University, Vinnitsa.